

УДК340.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.54>

ЦИФРОВІ ПРАВА: ПРОБЛЕМА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Гущенко Є.В.,
аспірант спеціальності 081 Право
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: 0009-0000-0972-760X
e-mail: yevhenii.v.hushchenkov@lpnu.ua

Гущенко Є.В. Цифрові права: проблема концептуалізації у правовій системі України.

У статті здійснено спробу концептуалізації цифрових прав людини у правовій системі України та окреслено можливості використання конституційного права для їх захисту. Акцентується на тому, що цифрові права являють собою нову категорію прав у правовій системі України, які є результатом епохи активного розвитку цифрових технологій та потребують належного законодавчого унормування та ефективних механізмів захисту.

Зауважується, що позиції вчених стосовно дефініції цифрових прав та їх правової природи певною мірою між собою розходяться, однак спільним для них є те, що вони стосуються використання цифрових технологій. Відтак можемо визначити, що цифрові права людини – це нова самостійна група прав людини, що безпосередньо пов'язана із використанням цифрових технологій за допомогою додаткових електронних пристроїв, здійснюються у мережі Інтернет та передбачають право на свободу і захист приватності особи у глобальній мережі.

Виокремлено такі основні цифрові права, як: право на доступ до Інтернету (одне із перших та визначальних прав у цифровій сфері), свобода вираження поглядів в онлайн (вільно висловлювати особисті погляди, шукати, поширювати та отримувати інформацію онлайн, що певною мірою пов'язане із аналогічним суб'єктивним правом), право на приватність (захист персональних даних), право на особисту безпеку онлайн та ін. Однак цей перелік не є вичерпним та постійно доповнюється внаслідок нових обґрунтованих наукових досліджень у цифровій сфері, так із огляду на стрімкий розвиток цифрових технологій та цифровізації суспільства, Однак, всі вони потребують всебічного та належного правового регулювання, а основоположні з них повинні бути закріплені на державному рівні або навіть конституціоналізовані.

Висновується, що для вирішення проблеми ефективного правового регулювання прав людини у цифровій сфері в Україні, яка є однією із держав-лідерів у сфері надання державних послуг онлайн, є включення цих прав у профільне законодавство та розроблення дієвих механізмів їх захисту. У такому випадку надзвичайно важливим є застосування досвіду іноземних країн, у яких національне законодавство кодифікувало зазначені цифрові права, їхній захист із позитивних успіхом.

Ключові слова: права людини, цифрові права, цифрові технології, цифрове право, цифровізація, суспільство, правова держава, правова система, цифрова інформація, електронні правочини, Інтернет.

Guschenkov E.V. Digital rights: the problem of conceptualization in the legal system of Ukraine.

The article attempts to conceptualize digital human rights in the legal system of Ukraine and outlines the possibilities of using constitutional law to protect them. It is emphasized that digital rights are a new category of rights in the legal system of Ukraine, which are the result of the era of active development of digital technologies and require proper legislative regulation and effective protection mechanisms.

It is noted that the positions of scientists regarding the definition of digital rights and their legal nature differ to some extent, but what they have in common is that they relate to the use of digital technologies. Therefore, we can determine that digital human rights are a new independent group of human rights that is directly related to the use of digital technologies using additional electronic devices, are implemented on the Internet and provide for the right to freedom and protection of the privacy of an individual in the global network.

The following basic digital rights are distinguished: the right to access the Internet (one of the first and defining rights in the digital sphere), freedom of expression online (freely express personal

views, search, distribute and receive information online, which is to some extent related to a similar subjective right), the right to privacy (protection of personal data), the right to personal security online, etc. However, this list is not exhaustive and is constantly being supplemented as a result of new substantiated scientific research in the digital sphere, both in view of the rapid development of digital technologies and the digitalization of society. However, all of them require comprehensive and proper legal regulation, and the fundamental ones should be enshrined at the state level or even constitutionalized. It is concluded that to solve the problem of effective legal regulation of human rights in the digital sphere in Ukraine, which is one of the leading states in the provision of public services online, it is necessary to include these rights in the relevant legislation and develop effective mechanisms for their protection. In this case, it is extremely important to apply the experience of foreign countries, in which national legislation has codified the aforementioned digital rights and their protection with positive success.

Key words: human rights, digital rights, digital technologies, digital law, digitalization, society, rule of law, legal system, digital information, electronic transactions, Internet.

Постановка проблеми. Цифрові технології нині безпосередньо торкаються всіх сфер буття людини та визначають новий формат суспільних відносин, які розширюють діапазон можливостей для спілкування, інновацій, культури, освіти та багатьох інших аспектів нашого існування. У такому контексті розвивається новий правовий феномен – цифрові права, які неможливо реалізувати без використання цифрових технологій і мережі «Інтернет».

Концептуалізація цифрових прав в Україні стикається з відсутністю єдиного комплексного законодавчого акта, що регулює цю сферу, попри активну цифровізацію та розвиток послуг (наприклад, Дія). Нині правове регулювання цифрових прав розпорошене по різних нормативних актах, охоплюючи захист персональних даних, електронну ідентифікацію та кібербезпеку, що створює прогалини в захисті цифрових прав від нових загроз, як-от алгоритмічна дискримінація. Основна мета – гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами (GDPR). Тому проблеми правового визначення поняття цифрових прав, їхня законодавча регламентація та захист в Україні та на міжнародній арені у сучасному цифровому суспільстві разом із швидким розвитком інноваційних технологій потребує нагального вирішення.

Стан опрацювання проблеми. Проблема цифровізації соціуму та цифрових прав людини нині активно досліджується у науково-правовому дискурсі, що зумовлено динамічним розвитком інформаційних технологій. Вагомий внесок у дослідженні цифрових прав та свобод внесли чимало зарубіжних та вітчизняних вчених, однак серед них варто виокремити наступних: Р. Амелін, Д. Белов, О. Братасюк, Н. Верлос, Е. Гущина, І. Захарчук, І. Жаровська, А. Карцхія, А. Камінська, Т. Камінський, А. Мачуський, Н. Ментух, Д. Місько, Д. Пашенцев, О. Петришин, Ю. Разметаєва, Л. Тарасенко, Е. Тоффлер, А. Шафалович, Т. Ямненко та інші, які у своїх працях аналізують різні аспекти цифрових прав та висловлюють власні позиції щодо них. Наукові доробки цих дослідників підкреслюють, що саме правильне наукове розуміння та нормативне врегулювання цифрових прав здатне створити нову парадигму правового та етичного захисту людини в умовах цифровізації, що вказує на потребу подальших наукових дослідженнях щодо концептуалізації цифрових прав в Україні.

Метою статті – є концептуалізація цифрових прав людини у правовій системі України та можливостей використання конституційного права для їх захисту.

Виклад основного матеріалу. Права людини тісно пов'язані з розвитком національної правової системи, позаяк вони є своєрідним юридичним мірилом всіх процесів, які відбуваються у державі. Цифрові права являють собою нову категорію прав у правовій системі України, які є результатом епохи активного розвитку цифрових технологій та потребують належного законодавчого унормування та ефективних механізмів захисту. Стрімкий розвиток інформаційного простору та інноваційних технологій закономірно зумовив формування нових феноменів, категорій та понять, а саме: цифрових прав людини, права на Інтернет, електронних правочинів, електронного правосуддя, штучного інтелекту, блокчейну, NFT, big data (з англ. «великі об'єми даних») та ін., і ця тенденція дедалі продовжується. Нині розуміння їх сутності та можливостей використання активно дискутується у наукових спільнотах, що надає імпульсу подальшому розвитку відносно новому міжгалузевому правовому інституту – інституту цифрових прав людини.

Слід зауважити, що низкою сучасних науковців-фахівців цієї сфери цифрове право визначається як самостійна галузь у системі права України, основною функцією якої є захист цифрових прав та розвиток цифрової держави. Звісно, така позиція є досить спірною, позаяк цифрові права людини є відносно новою правовою категорією, яка сформувалася наприкінці ХХ ст. та розвивається дотепер. Тому нині її визначення та автономія у правовій системі України є доволі складним

питанням, яке містить чимало контроверз. Зрозуміло, що ця проблематика актуалізується з огляду на динамічний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та тотальну цифровізацію суспільства.

У сучасному науковому дискурсі існують різні позиції щодо віднесення цифрових прав до певної категорії прав людини чи визначення їх як окремої, самостійної групи прав людини. Спробуємо визначити та проаналізувати основні підходи. Так, одна група науковців переконує на необхідності виокремлювати цю категорію прав в окрему групу з метою її ґрунтовнішого дослідження та ефективнішої систематизації, а також оптимального розвитку через вкрай важливу актуальність у сучасному інформаційному світі. Позаяк правильне розуміння та якісний аналіз цих прав сприяє подальшому визначенню належного захисту цифрових прав людини в онлайн-середовищі.

Слід зауважити, що нині певні гарантії прав людини у цифровій сфері вже є передбачені у низці нормативно-правових актів, резолюціях і рекомендаціях міжнародних інституцій. Під впливом розвитку тотальної цифровізації суспільства виникає необхідність у формуванні нового самостійного неklasичного правового напрямку, що, зі свого боку, використовуватиме також класичні конструкції приватного та публічного права, оскільки сфера цифрових прав є доволі широкою за своєю визначеністю. Йдеться про формування у найближчому майбутньому цифрового права у системі права України, яке не обмежуватиметься конкретно приватно-правовою чи цивілістичною доктриною [1, с. 590]. Інша група дослідників переконані, що цифрові права є вивідними від інформаційних, однак не тотожні їм, а відтак потребують окремого розгляду.

Стрімкий розвиток цифрового суспільства, активне застосування цифрових технологій у всіх сферах суспільного буття, тобто тотальна цифровізація значною мірою актуалізували проблему недостатності обсягу прав і свобод людини та громадянина, що призвело до виокремлення окремих прав людини – цифрових. Разом з тим, нині у науково-правовому дискурсі не має єдиного підходу до розуміння правової природи цифрових прав людини, що пов'язано із їх дискусійним характером, а також постійними цифровими трансформаціями. Звідси доцільно розкрити найбільш поширені дефініції серед науковців. Зазвичай, цифрові права розуміються як права людини на законне виконання дій, що пов'язані із використанням комп'ютера, електронного пристрою чи мережі зв'язку, прикладом яких є право на приватність або свободу вираження поглядів у контексті нових цифрових технологій, зокрема Інтернету.

Натомість, згідно тлумачення української громадської організації «Платформа прав людини», цифрові права – це права людини в онлайн-середовищі, що передбачають, зокрема, право на доступ до Інтернету, право на свободу висловлювання, право на захист приватності та інші права людини, які реалізуються за допомогою цифрових технологій [2, с. 452]. Існує серед науковців й інша позиція, які розглядають цифрові права саме як об'єкт цивільно-правового регулювання [1, с. 589].

На переконання вченого О. Головка інформаційні права та цифрові права співвідносяться як ціле та частина [3, с. 38]. Згідно з твердженнями Ю. Разметаєвої дефініція «цифрові права людини» охоплює два розуміння: перше – цифрові права як інструменти захисту, що використовують цифрові технології чи мають суттєву онлайн-складову. Відповідно до другого розуміння, цифрові права виникають та починають претендувати на статус фундаментальних саме в умовах цифрової епохи. Дослідниця зауважує, що до цифрових прав можна віднести також такі фундаментальні права, як право на приватність, свободу вираження думки та слова, право на інформацію, право на забуття, право на участь у державному управлінні, право на анонімність, а також право на доступ до Інтернету [4, с. 18–23].

Як бачимо, позиції вчених щодо дефініції цифрових прав та їх правової природи певною мірою між собою розходяться, однак спільним для них є те, що вони стосуються використання цифрових технологій. Відтак можемо визначити, що цифрові права людини – це нова самостійна група прав людини, що безпосередньо пов'язана із використанням цифрових технологій за допомогою додаткових електронних пристроїв, здійснюються у мережі Інтернет та передбачають право на свободу і захист приватності особи у глобальній мережі.

Щодо виокремлення окремих груп цифрових прав, то слід зауважити, що дотепер не вироблено комплексної класифікації. Очевидно, це пов'язано із тим, що розуміння та дослідження прав людини в цифровому середовищі є відносно новим напрямом у науці та різними протилежними позиціями науковців щодо цього феномену. З огляду на це, цифрові права доцільно розглядати лише у контексті їх правової природи. Нині виокремлюють такі основні цифрові права, як: право на доступ до Інтернету (одне із перших та визначальних прав у цифровій сфері), свобода вираження поглядів в онлайн (вільно висловлювати особисті погляди, шукати, поширювати та отримувати інформацію онлайн, що певною мірою пов'язане із аналогічним суб'єктивним правом), право на приватність (захист персональних даних), право на особисту безпеку онлайн та ін. [5, с. 59]. Однак цей

перелік не є вичерпним та постійно доповнюється внаслідок нових обґрунтованих наукових досліджень у цифровій сфері, так із огляду на стрімкий розвиток цифрових технологій та цифровізації суспільства, Однак, всі вони потребують всебічного та належного правового регулювання, а основоположні з них повинні бути закріплені на державному рівні або навіть конституціоналізовані.

Розглядаючи цифрові права у контексті досвіду права Європейського Союзу, то слід зауважити, що нещодавно було оголошено цифрове десятиліття у межах цифрових трансформацій суспільства, що передбачає його людиноцентричну спрямованість. Визначальною його метою визначено розширення можливостей для людей та бізнесу у цифровій сфері, встановлення правил для захисту осіб від майбутніх цифрових правопорушень, що є результатом порушення цифрових прав, а також подолання цифрового бар'єру у суспільстві. Зокрема, у межах цієї проблематики Європейською Комісією було запропоновано дві законодавчі ініціативи щодо оновлення правил, які регулюють цифрові послуги в ЄС, а саме Закон про цифрові послуги (*Digital Services Act*) та Закон про цифрові ринки (*Digital Markets Act*). Саме ці нормативні акти можуть дозволили сформувати у комплекс норм та правил, які застосовуються в країнах ЄС з метою утворення та удосконалення безпечного та надійного цифрового простору для громадян. Також проблематика цифрових прав активно обговорюється на платформі Ради Європи. Зокрема, довкола проблеми захисту цифрових прав світову спільноту згуртував симпозиум «Права людини у цифровій сфері», організований спільними зусиллями Генерального консульства Японії при Раді Європи, Генерального консульства Сполучених Штатів Америки у Страсбурзі, Генерального директорату Ради Європи з прав людини та верховенства права, Європейського суду з прав людини [6].

Нині вкрай важливим є сфокусуватися на аналізі проблеми цифрових прав в Україні, незважаючи на всі перешкоди та стереотипи, де-факто Україна є однією з провідних європейських держав у сфері щодо надання державних послуг онлайн, а також розвитку відповідних онлайн-сервісів у державній та приватній сферах. Здійснивши аналіз державної політики у цифровій сфері, слід зауважити, що цифрові права не є пріоритетом у сфері захисту прав людини. Хоча певні положення Національної стратегії у сфері прав людини, яка була затверджена 24 березня 2021 р. Президентом України, були направлені на покращення онлайн-середовища [7]. У Стратегії визначено низку стратегічних цілей щодо можливого розвитку прав людини у цифровій сфері, як, наприклад, «забезпечення свободи думки і слова, вираження поглядів і переконань, доступу до інформації», «забезпечення права на приватність» тощо.

Разом з тим, слід зацентувати на позитивних аспектах у сфері розвитку цифрових прав в Україні. Яскравим прикладом є приєднання 5 вересня 2022 р. України до програми «Цифрова Європа». Також Єврокомісія висловила підтримку ініціативі визнання електронних довірчих послуг між Україною і Європейським Союзом. Додатково можемо простежити активність використання державних онлайн-сервісів для надання послуг громадянам, їх поширення та попит в останні роки, що також повинно стимулювати державу до розвитку та актуалізації питання кодифікації цифрових прав людини для їхнього покращення та запобіганню порушення.

У цьому аспекті важливою є проблема цифрової трансформації держави, що є візитною картою України на світовій арені. Позаяк, однією з визначальних цілей побудови цифрової держави та розвитку інформаційного суспільства є безперешкодне та безпечне надання державних послуг людям. Приміром, таким важливим елементом розвитку інформаційного суспільства є електронне урядування, яке за визначенням І. Сопілко та Р. Сай є новітньою інтерактивною формою державного управління, в основу якої покладені принципи відкритості, прозорості та підзвітності, метою якої є ефективна взаємодія громадян та неурядових організацій із органами державної влади [10, с. 103]. Створення державою оптимальних умов для забезпечення можливостей розвитку цифрових навичок громадянам, а також формування належної правової основи для реалізації цифрових прав є запорукою успіху цифровізації будь-якої держави. В цілому на рівень інформаційної культури людини, зокрема й аспекти розвитку цифрових навичок, впливають ціла низка чинників, однак визначальне місце посідає проблема забезпечення та захисту цифрових прав людини.

Цінним є досвід зарубіжних держав щодо забезпечення ними цифрових прав людини. Приміром, Фінляндія у 2010 р. на законодавчому рівні закріпила одне з основних цифрових прав особи – право на доступ до Інтернету. Правова норма була закріплена шляхом внесення поправок до Закону про ринок зв'язку та передбачає, що кожна людина повинна була мати доступ до широкосмугового з'єднання швидкістю мінімум 1 Мбіт/с, відповідно до даних Міністерства транспорту і комунікацій, і до 2015 р. – доступ до зв'язку в 100 Мбіт/с [8]. Іншим прикладом забезпечення державою цифрових прав людини є нова поправка до Закону про електронні комунікації від 1 липня 2022 р. у Чехії, що передбачає заборону на небажані телефонні дзвінки, тобто телемаркетинг та спам, що є яскравим проявом права на приватність. Така практика є надзвичайно важливою, позаяк саме така сфера приватності у мережі Інтернет або мобільного зв'язку через своє недостатнє правове

регулювання найчастіше призводить до порушення згаданого вище права. З огляду на активну цифровізацію суспільства, підтримуємо позицію науковців у необхідності побудови інституту Уповноваженого Верховної Ради України із захисту цифрових прав громадян [2].

Питання кодифікації зазначених прав як запоруки їх подальшого розвитку також є широко обговорюваним. Ми підтримуємо думку Н. В. Верлос, яка наголошує на необхідність правового регулювання прав людини у цифровій сфері міжнародними актами, а не обмежити його виключного рамками внутрішнього національного законодавства [9, с. 104]. Попри розроблення міжнародною спільнотою певних основоположних актів у цій сфері (Хартія цифрових прав, Резолюція про сприяння та захист прав людини в Інтернеті (оригінальна назва – Resolution on the Promotion, Protection, and Enjoyment of Human Rights on the Internet)), на жаль, і досі відсутній комплексний дієвий міжнародний акт, що зміг би повноцінно визначити, регулювати та захищати цифрові права людини.

Висновки. Таким чином, цифрові права являють собою нову категорію прав у правовій системі України, які є результатом епохи активного розвитку цифрових технологій та потребують належного законодавчого унормування та ефективних механізмів захисту. Однак, як показав розгляд проблеми позиції вчених щодо дефініції цифрових прав та їх правової природи певною мірою між собою розходяться, однак спільним для них є те, що вони стосуються використання цифрових технологій. Відтак можемо визначити, що цифрові права людини – це нова самостійна група прав людини, що безпосередньо пов'язана із використанням цифрових технологій за допомогою додаткових електронних пристроїв, здійснюються у мережі Інтернет та передбачають право на свободу і захист приватності особи у глобальній мережі.

Враховуючи реалії сьогодення, варто наголосити на тому, що цифрова трансформація сучасного світу є одним із найбільш впливових факторів на розвиток суспільства і як наслідок – правової науки. Такі каталізатори даних змін, як світова пандемія та війна в Україні, лише підкреслили важливість та потенціал цифрових послуг, що нерозривно пов'язані із забезпеченням та розвитком цифрових прав людини. Саме тому, постає актуальне питання щодо необхідності виділення та визначення на законодавчому рівні такої нової категорії прав людини як цифрові права. Для вирішення проблеми ефективного правового регулювання прав людини у цифровій сфері в Україні, яка є однією із держав-лідерів у сфері надання державних послуг онлайн, є включення цих прав у профільне законодавство та розроблення дієвих механізмів їх захисту. У такому випадку надзвичайно важливим є застосування досвіду іноземних країн, у яких національне законодавство кодифікувало зазначені цифрові права, їхній захист із позитивних успіхом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Еннан Р.Є. Цифрове право (право віртуального простору) та «цифровізація» права. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.)*. За загальною редакцією С.В. Ківалова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 588–592. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/711fd78b-f7de-423f-b462-65417839e59f>.
2. Єлісеєва О.С., Лазарев В.В. Цифрова трансформація правової системи України: поява нової категорії прав людини та необхідність її захисту. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 20 років у статусі національного: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 берез. 2021 р.)*. Харків: ХНУВС, 2021. С. 451–453. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/004622fd-040d-4e64-9bdc-90ada945e6a5/content>.
3. Головка О.М. Цифрова культура та інформаційна: права людини в епоху цифрових трансформацій. *Інформація і право*. 2019. Вип. № 4 (31). С. 37–44. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2019.4\(31\).196663](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2019.4(31).196663).
4. Разметаєва Ю.С. Цифрові права людини та проблеми екстратериторіальності їх захисту. *Право та державне управління*. 2020. Вип. 4. С. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.32840/rdu.2020.4.2>.
5. Братасюк О.Б., Ментух Н.Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 58–61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/12>.
6. Symposium: Human Rights in the Digital Sphere. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/human-rights-indigital-sphere>.
7. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>.

8. 8. Finland: Legal Right to Broadband for All Citizens. Library of Congress. URL:<https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2010-07-06/finland-legal-right-to-broadband-for-all-citizens/#:~:text=Article%20Finland%3A%20Legal%20Right%20to,to%20accord%20such%20a%20right>.
9. 9. Верлос Н.В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. Вип. 2. С. 129–133. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2020.21>.
10. 10. Сопілко І.М., Сай Р.Є. Електронне урядування, як елемент електронної демократії в Україні. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2020. № 2(55). С. 102–107. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.55.14781>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.12.2025
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026

© Гущенко Є.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0